

RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARNI INKLYUZIV TA'LIM SHAROITLARIGA MOSLASHTIRISH

Axmadaliyeva Nigora Faxritdinovna

*Namangan viloyati Pop tumani 24-umumiy
o'rta ta'lim maktabi logoped o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Maqolada ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarni maktab ta'limiga moslashuv jarayonlari tadqiq qilingan. Hozirgi kunda ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarni tashxislash va tuzatish ishlarida asosiy e'tibor intellektual rivojlanishdagi kamchiliklarga qaratilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy inklyuziv sinflarda ushbu toifadagi bolalarga ta'lim berishning asosiy maqsadi ularning muvaffaqiyatli moslashuvi va ijtimoiylashuvini ta'minlashdan iboratdir. Bolalarni intellektual rivojlantirishning asosiy sharti avvalo ularni shaxsiy rivojlanish va moslashuv qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirish zarur.*

Kalit so'zlar: *adaptatsiya, moslashuvchanlik, RRS, inklyuziv ta'lim, ijtimoiylashuv*

So'nggi yillarda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarda maktab ta'limi boshlanishi bilan bog'liq muammolarni tahlil qilishga katta e'tibor qaratilmoqda. Maktabgacha ta'lim muassalari bilan solishtirganda maktab ta'limining sifati, uning intellektual, emotsional va jismoniy faoliyatdan iboratligi hamda DTS joriy etilgani bois, boladan nafaqat psixofiziologik xususiyatlari va intellektual balki, uning shaxsiyligi, xususan ijtimoiy-psixologik komponentiga ham katta talab qo'yiladi. Shu bois, maktab ta'limining boshlanishi har doim odatiy hayot tarsi o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, boladan yangi ijtimoiy muhitga moslashuvni talab qiladi.

Bolaning maktab ta'limiga muvaffaqiyatli moslashuviga turli omillar ta'sir ko'rsatadi. Adaptatsiya jarayonida bolaning morfofunktsional rivojlanish darajasi va sog'liq holati muhim ahamiyatga ega. Hozirgi zamonaviy jamiyatda “Ruhiy rivojlanishi sustlashgan” (RRS) bo'lgan bolalar soni tobora ortishi kuzatilmoqda.

RRS ko'pincha ijtimoiy omillar bilan bog'liq bo'lib, ko'p hollarda vaqtinchalik bo'ladi (amaliyotda to'liq rehabilitatsiya ham mumkin). Rehabilitatsiya ritmi va sifati bolaning xususiyatlari va ijtimoiy muhit ta'siriga bog'liq. RRS asosan, bolaning atrof muhit bilan hamkorlik qila olmasligi bilan xarakterlanadi. Shu bois, RRS bo'lgan bolaning korreksiyasi uning ijtimoiylashuvi orqali amalga oshirilishi lozim. Segretsiya va ajratish faqat defektzni kuchaytiradi (L.S. Vygotskiy).

2020 yil 23 sentyabrdagi O'RQ 637-sonli “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni va 2021 yil 12 oktyabrdagi VM №638 sonli “Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida”gi qaroriga ko'ra, umumta'lim “Ruhiy rivojlanishi sustlashgan” bola inklyuziv ta'lim muhitida muvaffaqiyatli moslashishi hamda bolaning psixik va shaxsiy rivojlanishi uchun yetarli sharoitlar yaratilishi belgilangan. Pedagog maktabdagi birinchi sinf o'quvchilari xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etishi zarur. Bu esa o'qitish usullari va

shakllarini takomillashtirish, bilim berishning samarali usullarini qidirish va real imkoniyatlar hamda inklyuziv sinf muhitini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerakligini talab qiladi.

Nazariy va amaliy tadqiqotlar yetarli bo‘lishiga qaramay, boshlang‘ich ta‘lim pedagoglari kontekstida RRS (psixik rivojlanishi sust bolgan) bolalarni inklyuziv ta‘lim muhitiga moslashtirish masalasi yetarlicha o‘rganilmagan. Ta‘lim standartlarini belgilangan muddat ichida egallay olmaydigan o‘quvchilar soni doimiy ravishda oshib bormoqda. Shu sababli, ba’zida faqat bola moslashishi kerak, degan taassurot paydo bo‘ladi, holbuki ta‘lim muhiti unga moslashmaydi.

Shu sababli, ta‘lim jarayonini differensiallashtirish va individualizatsiyalashning turli shakllarini ishlab chiqish va joriy etish zarur, bu esa RRS bolalarining tabiiy qobiliyatlari, yo‘nalishlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Maktab o‘quvchisining mavqei – bu bolaning jamiyatdagi birinchi ijtimoiy holati; unga yangi talablar yuklanadi, u mas’uliyatni his qiladi. Yangi narsalarni o‘rganish istagi, o‘zining o‘quvchi sifatidagi mavqeini tushunishi bolaga o‘qituvchi talablarini qabul qilishga yordam beradi. Bu esa sinfdoshlar bilan munosabatlarni o‘rnatish, kunlik rejimga rioya qilish, o‘quv mashg‘ulotlari jadvaliga amal qilish va ishlarni ketma-ket bajarish muhimligini anglashga xizmat qiladi. Birinchi sinf o‘quvchilarida nazariy bilimlarga ehtiyoj hali shakllanmagan, ammo aynan shu ehtiyoj o‘quv faoliyatining psixologik asosini tashkil qiladi. O‘quv jarayonida bolaning yangi bilimlarni o‘zlashtirishga bo‘lgan tabiiy ehtiyoji shakllanadi, bu esa uning o‘qishga motivatsiyasini oshiradi.

RRS bolalarda maktabga moslashuvdagi qiyinchiliklarning eng keng tarqalgan sabablariga quyidagilar kiradi:

- Psixik funksiyalarning yetarlicha ixtiyoriy bo‘lmasligi,
- Intellektual faoliyatning buzilishi,
- Nerv tizimi inertligi,
- Maktabga tayyor emaslik,
- Haddan tashqari erkinlik.

Boshlang‘ich sinfda moslashuvdagi qiyinchiliklar ko‘pincha sinfdoshlar va kattalar bilan munosabatlarda ko‘tarilgan konfliktlilik sifatida namoyon bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinf RRS bolalarida xulqni boshqarish, kommunikativ va axloqiy normalik ko‘rsatkichlari yetarlicha yuqori emas, bu ularning rivojlanishining zaifligini bildiradi. Shaxsiy moslashuv potentsiali ham yuqori ko‘rsatkichga ega, bu esa uning pasayishini ko‘rsatadi.

Qizlar boshqa bolalarga nisbatan kamroq konfliktli, xulqini nazorat qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ular atrofdagilar bilan muloqotda axloqiy normalarni to‘liq anglamaydi, xulqni boshqarish darajasi past. Bu ularning moslashuvining zaif rivojlanganini ko‘rsatadi.

XULOSA

ZPR bolalarning inklyuziv sinfda maktabga muvaffaqiyatli moslashuvini belgilovchi asosiy omillar:

- Xulq-atvorning adekvat shakllari,

O‘quv motivatsiyasining mavjudligi,
O‘quv faoliyati ko‘nikmalariga ega bo‘lish,
O‘zini baholashning adekvatligi,
O‘qituvchi va sinfdoshlar bilan muloqot qila olish.

Pedagogik tavsiyalar

-Individual yondashuv

-differensial ta’lim

-ijobiy rag‘bat

-psixologik monitoring

-o‘qituvchi, psixolog, oila hamkorligi

Bu yondashuvlar orqali bolalarning maktabga moslashuv jarayoni sezilarli darajada yengillashtiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, RRS bolalarining inklyuziv ta’lim jarayonidagi moslashuvini oshirish uchun korreksion-rivojlantiruvchi ishlar yetarlicha uzoq muddat davom etishi, va ularning shaxsiy xususiyatlari hisobga olinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

1. L.Mo‘minova, M.Ayupova va boshqalar “Maxsus pedagogika”. Toshkent, “Noshir”, 2012 y
2. V.S.Raxmanova “Defektologiya asoslari”. Toshkent, Voris nashriyoti 2012y.
3. M.U.Xamidova “Maxsus pedagogika”. Toshkent, 2018y
4. Bityanova M.R. Bolaning maktabga moslashuvi. Diagnostika, korreksiya, pedagogik qo‘llab quvvatlash. Moskva, 2011y
5. . Т.В.Слюсарская, Е.Е.Киселева, Ю.В.Федоренко “Адаптация детей с задержкой психического развития к условиям инклюзивного образования”.